

Cuvinte cheie: centru minier, biserică, turn, secole XIII-XIV

Keywords: mining center, church, tower, 13th-14th Century

În cadrul ansamblului bisericii parohiale ortodoxe din comuna Rodna (jud. Bistrița Năsăud), se păstrează ruinele unui edificiu medieval, constând dintr-un turn masiv de piatră, legat spre nord de un fragment de zid prevăzut cu o deschidere de portal în arc frânt. La est de ruine și axată pe portal se află actuala biserică greco-catolică, o construcție de tip sală cu altar poligonal și ziduri prevăzute cu contraforturi, care datează în forma actuală din anul 1859 (Fig.1).

Ansamblul a fost documentat la începutul secolului XX, mai întâi de către Lux Kálmán în anul 1916, când s-au realizat și unele lucrări de conservare¹, iar apoi în perioada interbelică de arhitectul Rudolf Wagner, în cadrul unei acțiuni de inventariere inițiate de Comisiunea Monumentelor Istorice Secțiunea din Transilvania. Documentarea lui Wagner a fost materializată printr-un relevu de arhitectură întocmit în anul 1923, constând dintr-un plan însoțit de o vedere axonometrică și de câteva detalii, care au fost publicate în anexa raportului său apărut în anul următor² (Fig.2). Se pare că atunci au fost realizate și unele sondaje lângă turn, despre care se amintește în text, fără alte precizări³. Bazându-se pe aspectul ruinelor și pe câteva fragmente arhitectonice găsite în grădina actualii biserici⁴, Wagner atribuia vestigiile unei bazilici trinavate cu două turnuri la vest, aparținând fazei de tranziție spre stilul gotic, care avusese și o componentă de apărare. În finalul raportului său sunt date soluții de conservare a ruinelor cu mortar de ciment, propunându-se întregirea zidului de pe latura de nord a turnului, la nivelurile inferioare, precum și a boltii în cruce de la parterul acestuia⁵. Lucrările de conservare propuse (cu excepția reconstrucției, se pare) au fost realizate în anul 1925 și consemnate printr-o plachetă montată pe arcul portalului de lângă turn.

Trei decenii mai târziu, un colectiv, alcătuit din Virgil Vătășianu, Dumitru Protase și Mircea Rusu, a efectuat câteva sondaje arheologice cu scop informativ, care au relevat trei faze de construcție pe amplasamentul presupusei bazilici, confirmând în linii mari ipoteza lui Wagner⁶ (Fig.3). Pe baza inventarului din două morminte descoperite lângă colțul de sud-vest al actualii biserici, s-a avansat ipoteza existenței unui prim edificiu religios ridicat în secolul XII și distrus în 1241, la marea invazie tătară⁷; acestei faze i-ar corespunde fundațiile unor ziduri plasate excentric, pe linia contraforturilor de pe laturile de nord și de sud ale bisericii actuale. Celei de a doua faze i-au fost atribuite fundațiile unei clădiri dezvoltate pe axa est-vest, la care s-a putut stabili o corespondență cu ruinele și cu biserica actuală, traseul zidurilor sugerând planul unei bazilici cu corul flancat de două încăperi dreptunghiulare și un turn în fața colateralei sudice. Cercetarea nu a inclus zona corului, care este suprapus de biserica actuală, și nici frontul vestic în vecinătatea turnului. Datarea bazilicii a fost apreciată la sfârșitul secolului al XIII-lea pe baza planimetriei și a componentelor de plastică

1 Csányi, Lux 1943, 93.

2 Wagner 1924, 19-22.

3 Wagner 1924, 21.

4 Autorul amintește de capiteluri și nervuri de boltă, între timp dispărute.

5 Partea inferioară a turnului fusese deja supusă unor intervenții la începutul secolului XX.

6 Vătășianu et alii 1957, 211-218.

7 Vătășianu et alii 1957, 212-213.

Mihaela Sanda Salontai

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca

e-mail: mssalontai@yahoo.com

arhitectonică aflate în situ, respectiv pe un fragment de coloană angajată cu capitel - zidită în peretele sudic al bisericii actuale - și pe arcul portalului de lângă turn (Fig.4). A treia fază de construcție a fost atribuită unor transformări operate la o dată nedeterminată, ilustrată prin fundațiile unui zid și ale unui stâlp cu secțiunea în T situate în interiorul navei bazilicale⁸.

Concluziile raportului lasă impresia că prin cercetarea arheologică nu s-a urmărit altceva decât verificarea ipotezei lui Wagner, argumentarea sprijinindu-se exclusiv pe analogii formale, fără vreo referire la izvoare scrise sau la alte surse documentare legate de istoria edificiului sau a localității⁹. Una din problemele rămase nelămurite este relația constructivă cu ruinele, în special cu turnul, care, conform planurilor, nu era legat organic de structura bazilicii ci avea o structură independentă, adosată colateralei sudice. În același context, trebuie remarcat faptul că în raport nu sunt specificate cotele de călcare pentru nici una dintre cele trei faze de construcție, nici adâncimea tălpii de fundare și nici grosimea zidurilor. Singurele repere pentru nivelul de construcție al bazilicii ar fi pragul unui portal, lat de 1.50 m, descoperit în secțiunea excutată prin colaterala sudică, și stratul de moloz atribuit acestei faze, care este situat la o circa -1.00 m sub nivelul terenului actual. În lipsa unei ridicări topografice a sitului, datele din stratigrafie nu pot fi raportate la un sistem de cote care să ofere o viziune coerentă asupra relației zidurilor descoperite cu ruinele și cu biserica actuală. Măsurate după planul publicat, grosimile fundațiilor variază între 1.40 m la bazilică și 1.70 m la refacerea ulterioară, în vreme ce ruina fațadei de vest are ziduri groase de 2.00 m; aici ar fi de remarcat lipsa de acuratețe a planului în redarea portalului de vest, care în realitate nu are ambrazura treptată ci dreaptă, purtând marca restaurărilor moderne. Modificările aduse în reprezentarea grafică a ruinelor pot fi deduse prin comparare cu relevul lui Rudolf Wagner (cu date preluate de Gustav Treiber în planul său din 1948¹⁰), care reprezintă un portal cu ambrazură trapezoidală spre interior și ziduri aferente numai navei centrale și jumătății de est a turnului, fără fragmentele apărute ulterior în colaterale.

Se pare că a existat o relativă continuitate în folosirea părții răsăritene a edificiului medieval, biserica actuală fiind situată pe locul ocupat odinioară de corul vechii bazilici. Forma gotică a absidei ar sugera conservarea structurilor medievale, dar pereții din zidărie de piatră amestecată cu cărămidă și bolțile din lemn de la interiorul actualei biserici indică o refacere realizată probabil prin preluarea fundațiilor vechi. Elevațiile zidurilor conțin fragmente din fusuri de coloane și capiteli refolosite ca material de construcție împreună cu piatra brută și cărămidă (Fig. 5). La baza peretelui nordic, pe o lungime de 3,60 m, se distinge o porțiune de zidărie compactă din piatră, care provine de la o fază anterioară, iar în colțul de la intersecția contrafortului median cu nava se află un modul de la partea inferioară a unei colonete angajate cu diametrul de 15 cm (H = 41 cm) și fragmentele unor stâlpi sau pilaștri (Fig.6). Locația ar sugera elemente din structurile de boltire ale încăperii de pe latura de nord a corului, dar datele nu sunt suficiente pentru a stabili dacă ele se află în poziție originală sau secundară. Aceste elemente completează vestigiile fazei de secol XIII, reprezentate de capitelul cu fus încastrat sub cornișa zidului sudic și de arhivolta portalului de lângă turn, împreună cu profilul ogivei și cu cel al arhivoltei portalului relevate de Rudolf Wagner în 1923.

Pe același perete, la o distanță de 5.90 m spre est de contrafortul median, în exterior, se vede jumătatea superioară a unui portal cu golul obturat; forma ancadramentului denotă apartenența la o altă fază de construcție, iar locul în care se află ar indica o ușă dintre cor și încăperea de nord (Fig.7).

Ruina turnului aparține unei structuri pe plan pătrat cu cinci niveluri, din care se păstrează partea răsăriteană a primelor patru niveluri inferioare¹¹(Fig. 8). Grosimea zidurilor este de 2,40 m cu îngustare peste etajul al doilea. Nivelul inferior, în prezent acoperit de un strat vegetal, este constituit dintr-o încăpere cu dimensiunile de 4,50 x 4,70 m, acoperită cu o boltă cilindrică axată nord-sud și având o intrare din exterior pe latura sudică (Fig. 9); intrarea, în prezent invadată de vegetație spontană, este situată deasupra nivelului de călcare, care este ascuns sub un strat gros de moloz și deșeuri. Această încăpere nu păstrează urme de comunicare cu nivelurile superioare.

La nivelul următor a existat o încăpere cu boltă în cruce, ilustrată prin pornirile de la colțuri și prin amprenta în arc frânt de pe peretele estic, sub care se află două deschideri inegale, dintre care cea mai îngustă

8 Vătășianu et alii 1957, 214.

9 Din păcate nu aflăm nimic nou nici în rândurile consacrate edificiului doi ani mai târziu, Vătășianu 1959, 116-117.

10 Treiber 1971, 26.

11 Nivelul de la baza turnului este în prezent îngropat, iar terenul denivelat din jurul ruinei și lipsa reperelor topografice pentru fazele construcțiilor medievale fac dificilă aprecierea sa drept subsol sau parter. De aici și încadrările diferite la diverși autori, respectiv subsol (Wagner 1924, 19) sau parter (Vătășianu et alii 1957, 213).